

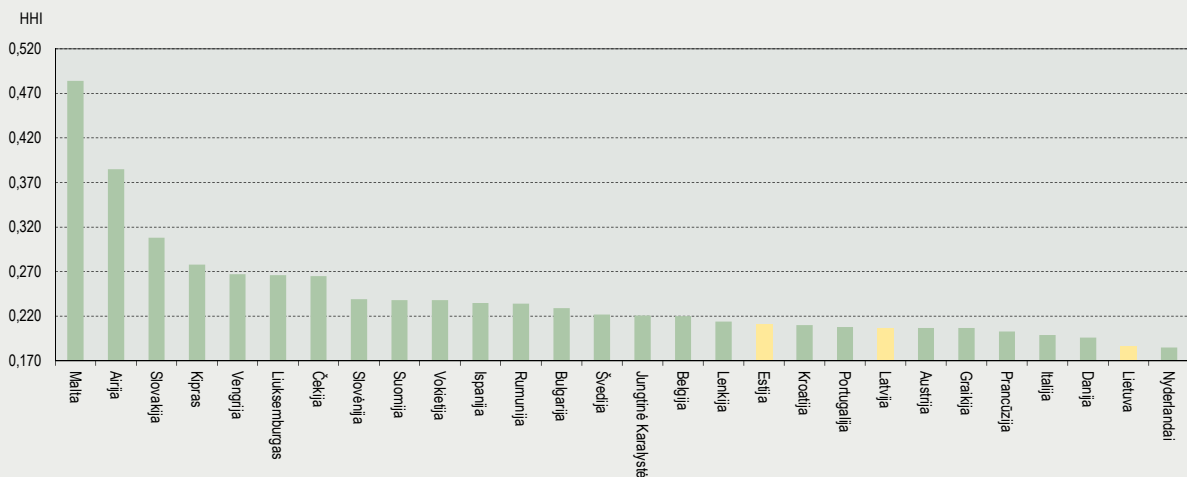
1 intarpas. Lietuvos eksporto koncentracija

2012 m. eksportas vėl tapo pagrindiniu ekonomikos augimo veiksniumi. Kad eksporto augimas būtų tvarus, svarbu, kad jo plėtra būtų pajėgi atsilaikyti prieš įvairius paklausos ir pasiūlos šokus. Vienas iš būdų sumažinti jų poveikį yra eksportuojamos produkcijos diversifikacija pagal prekes ar rinkas. Vertinant eksporto diversifikacijos lygį, skaičiuojami įvairūs koncentracijos indeksai, o vienas populiariausių yra Herfindahlio ir Hirschmano indeksas (HHI)¹:

$$HHI = \sqrt{\left[\sum_{i=1}^n \left(\frac{X_{it}}{X_t} \right)^2 \right]}$$

čia: X_{it} – prekės i eksportas (arba eksportas į valstybę i), n – prekių grupių (arba valstybių) skaičius, X_t – visas eksportas. Indekso reikšmė gali svyruoti tarp 0 ir 1. Tiesia, mažiausia HHI reikšmė kinta priklausomai nuo skaičiavimams naudojamų prekių grupių arba valstybių skaičiaus – kuo jis didesnis, tuo mažesnė galima žemiausia indekso reikšmė. HHI įgytų mažiausią reikšmę, jei visų prekių grupių arba valstybių eksporto dalis būtų tokia pati. Kai visą eksportą sudaro tik viena prekių grupė arba eksportuojama tik į vieną prekybą partnerę, indeksas įgyja didžiausią reikšmę. Siekiant išvengti itin didelių indekso svyravimų, tolesnei analizei naudojami eksporto duomenys neįtraukiant mineralinio kuro, tepalų ir panašių medžiagų eksporto, nes pastarasis labai priklauso nuo kainų svyravimų. Standartiniame tarptautinės prekybos klasifikatoriuje (angl. *Standard International Trade Classification, SITC*) šie produktai atitinka 3 kategoriją.

A pav. ES valstybių ir Kroatijos 2011 m. eksporto pagal prekių grupes HHI reikšmės

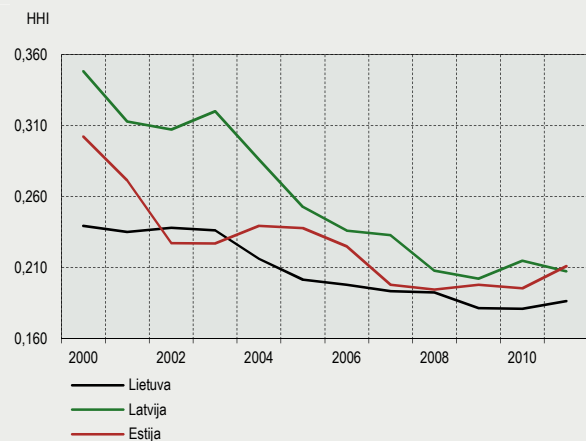
Šaltiniai: „Comtrade“ (JT) ir Lietuvos banko skaičiavimai.

Vertinant eksporto koncentraciją pagal prekes, naudojamas dviejų ženklų lygmens 3 revizijos SITC klasifikatorius. Lietuvos eksporto HHI reikšmė 2011 m. buvo 0,186 (žr. A pav.). Tai mažiausia HHI reikšmė iš Baltijos valstybių (Latvijos tokia reikšmė yra 0,207, Estijos – 0,211) ir viena mažiausių ES (skaičiavimams naudojami ir Kroatijos duomenys, nes ši valstybė netrukus taps ES nare). Latvija ir Estija irgi patenka tarp 10 labiausiai eksportą diversifikavusių ES valstybių. Didelė eksporto diversifikacija pagal prekes rodo, kad Lietuvos (ir kitų Baltijos valstybių) ekonomika svarbiausių eksportuojamų prekių paklausos šokų turėtų būti veikiami santykinai mažiau nei daugelio kitų ES valstybių ekonomika.

Lietuvos eksporto diversifikacija pagal prekes didėjo iš esmės visą 2000–2011 m. laikotarpį (žr. B pav.). Panaši tendencija vyravo Estijoje ir Latvijoje. Palyginti su kitomis Baltijos valstybėmis, eksporto koncentracija Lietuvoje mažėjo reikšmingai lėčiau. Tokie eksporto koncentracijos pokyčiai paaiškinami gerokai mažesniu Lietuvos eksporto koncentracijos lygiu analizuojamojo laikotarpio pradžioje.

Skaičiuojant koncentracijos indeksą, galima įvertinti ir prekių grupių, kurios labiausiai prisidėjo prie eksporto plėtros, eksporto augimo priežastis. Jei tam tikros prekių grupės eksporto diversifikacija didėja, tai rodo, kad tos grupės mažiau svarbių (sudarančių mažesnę dalį viso grupės eksporto) prekių eksportas analizuojamuoju laikotarpiu auga sparčiau už svarbesnių jos prekių eksportą, t. y. tam tikros prekių grupės eksporto struktūra tampa tolygesnė. Kai tendencija yra priešinga – svarbesnių prekių eksportas auga sparčiau už mažiau svarbių prekių eksportą, – tam tikros prekių grupės eksporto diversifikacija mažėja, t. y. didėja specializacija eksportuojant svarbiausius produktus. Analizė atliekama įvertinant eksporto koncentracijos kaitą atskirose prekių grupėse, tam panaudojant detalesnius eksporto duomenis.

B pav. HHI kaita 2000–2011 m. (apskaičiuota eksportą išskaidant pagal prekių grupes)

Šaltiniai: „Comtrade“ (JT) ir Lietuvos banko skaičiavimai.

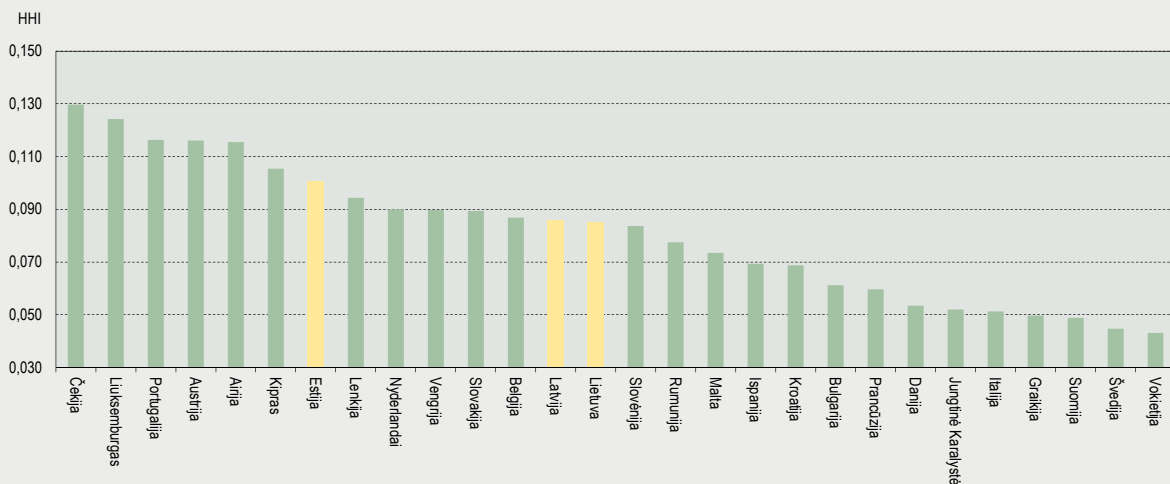
Išanalizavus pagrindinių eksporto prekių grupių HHI kaitą, galima teigti, kad labiausiai Lietuvos eksportą skatinusiųjų – maisto, gėrimų ir tabako prekių grupės, chemijos, gumos, plastikų ir nemetalo mineralinių prekių grupės – eksportas augo dėl santykinai sparčiau didėjusio mažiau svarbių prekių eksporto, t. y. eksportuojamų prekių koncentracija šiose grupėse sumažėjo. Maisto, gėrimų ir tabako prekių grupėje koncentracija mažėjo 1999–2006 m., o vėliau iš esmės nekito. Chemijos, gumos, plastikų ir nemetalo mineralinių produktų eksportui esminiai buvo 2006 m. Tuo metu Lietuvoje pradėjo veikti stambesnės pirminių plastikų gamyklos, jos sumažino šios prekių grupės eksporto koncentraciją. Kitų mažiau svarbių prekių grupių – transporto priemonių grupės, medienos ir gaminių iš medžio, įskaitant baldus, popierių ir kartoną, grupės – eksporto plėtrą lėmė sparčiau augęs svarbiausių prekių eksportas: transporto priemonių grupėje – automobilių ir kitų variklinių transporto priemonių, o medienos ir gaminių iš medžio, įskaitant baldus, popierių ir kartoną, grupėje – baldai. Tekstilės produktai buvo bene vienintelė iš svarbiausių eksporto prekių grupių, kurios didesnę diversifikaciją pagal produktus lėmė sunykusi tradicinė tekstilės pramonė. Analizuojamojo laikotarpio pabaigoje tekstilės produktų dalis sudarė 3 kartus mažesnę eksporto dalį nei laikotarpio pradžioje, ir svarbią tekstilės gaminių eksporto dalį sudarė nišiniai produktai. Kitų prekių grupių eksporto koncentracija analizuojamuoju laikotarpiu kito mažai. Tai rodo, kad šias prekių grupes sudarančių eksportuojamų prekių struktūra reikšmingai nepakito.

Bene visose Latvijos eksporto plėtrą lėmusiose prekių grupėse – metalų ir jų gaminių, chemijos produktų, nemaistinių žaliavų – mažiau svarbių prekių eksportas analizuojamuoju laikotarpiu augo sparčiau už svarbesnių produktų eksportą, t. y. šiose prekių grupėse didėjo eksportuojamų prekių diversifikacija. Tik žemės ūkio ir kitų pramoninių mašinų ir įrenginių grupės eksportuojamų prekių diversifikacija mažėjo, o maisto, gėrimų ir tabako grupės koncentracijos pokyčiai buvo nedideli.

Estijoje šiek tiek mažiau nei trečdaliį viso eksporto sudaro žemės ūkio ir pramoninės mašinos bei įrenginiai. Analizuojamojo laikotarpio pradžioje šios prekių grupės eksportas buvo labai koncentruotas, pagrindinė prekė – telekomunikacijų įrenginiai – sudarė tris ketvirtadalius viso grupės eksporto. Tačiau Estijai pradėjus eksportuoti daugiau statybos inžinerinių prietaisų, elektros įrangos ir kitų panašių įrenginių, telekomunikacijų įrenginių dalis, palyginti su visu šios prekių grupės eksportu, analizuojamojo laikotarpio pabaigoje sumažėjo iki 40 proc., kartu padidėjo žemės ūkio ir pramoninių mašinų bei įrenginių eksporto diversifikacija. Kitų svarbių prekių grupių – maisto, gėrimų ir tabako, nemaistinių žaliavų – eksporto diversifikacija analizuojamuoju laikotarpiu taip pat padidėjo.

Eksporto koncentracijos pagal geografines rinkas analizė rodo, kad Lietuvos eksporto koncentracija, palyginti su kitomis ES valstybėmis, yra vidutinė (žr. C pav.). Vis dėlto tarp Baltijos valstybių ji yra mažiausia (Lietuvos HHI 2011 m. buvo 0,085, Latvijos – 0,086, Estijos – 0,101). Vadinasi, Lietuvai, palyginti su kitomis ES valstybėmis, paklausos šokas, sietinas su pagrindinėmis prekybos partnerėmis, turėtų santykinai didesnį poveikį nei paklausos šokas, sietinas su pagrindinėmis eksportuojamų prekių grupėmis. Lietuvos eksportas pagal rinkas nėra taip gerai išskaidytas, kaip jis išskaidytas pagal prekes. Nemenka Lietuvos eksporto koncentracija pagal rinkas yra susijusi su itin dideliu eksportu į Rusiją. Analizuojamojo laikotarpio pabaigoje į šią valstybę buvo vežama penktadalis eksportuojamos produkcijos. Taigi, įvykus paklausos šokui Rusijoje, Lietuvos ekonomika tai pajustų gana stipriai.

C pav. ES valstybių ir Kroatijos 2011 m. eksporto pagal rinkas HHI reikšmės

Šaltiniai: „Comtrade“ (JT) ir Lietuvos banko skaičiavimai.

Atsižvelgiant į dabartinę valstybių skolų krizę ES, nuspręsta įvertinti ir Lietuvos eksporto tik į ES valstybes koncentraciją. Vertinant ją, gauti daug geresni rezultatai, nei vertinant Lietuvos eksporto į visas pasaulio rinkas koncentraciją. Iš ES valstybių 2011 m. Lietuvos eksporto į ES koncentracijos indeksas yra vienas mažiausių, mažesni tik Vokietijos ir Švedijos atitinkami rodikliai. Tai leidžia teigti, kad Lietuvos eksportas į ES valstybes yra išskaidytas santykinai geriau nei kitų ES valstybių eksportas ir kad, įvykus paklausos šokui vienoje iš pagrindinių prekybos partnerių, Lietuvos užsienio prekyba nukentėtų mažiau. Kitose Baltijos valstybėse padėtis šiek tiek skiriasi. Latvijos eksporto į ES valstybes diversifikacija yra didesnė nei eksporto į viso pasaulio rinkas, o Estijos eksporto į ES valstybes diversifikacija panaši kaip eksporto į pasaulio rinkas diversifikacija.

Priešingai nei eksporto koncentracija pagal prekes, Lietuvos eksporto į viso pasaulio rinkas koncentracija pagal rinkas analizuojamuoju laikotarpiu didėjo (žr. D pav.). Iš pradžių kiek sumažėjusi, nuo 2004 m. ji pradėjo augti (augimas trumpam stabtelėjo tik 2009 m.). Iš Baltijos valstybių eksporto koncentracija pagal rinkas didėjo tik Lietuvos. Latvijoje analizuojamuoju laikotarpiu ji iš esmės nepakito. Estijoje didelė eksporto koncentracija pagal rinkas buvo 2000–2002 m., vėliau ji svyravo apie tam tikrą ilgalaiinį vidurkį. Vertinant eksporto į ES valstybes koncentracijos pokyčius, esminių pasikeitimų nepastebėta visu analizuojamuoju laikotarpiu.

Apibendrinant gautus rezultatus, galima daryti išvadą, kad Lietuvos eksporto struktūra yra gerai diversifikuota. Didėjusi diversifikacija pagal prekes lėmė labiausiai eksportą skatinusių prekių grupių eksporto plėtrą. Tiesa, kai kurių mažiau svarbių prekių grupių eksportą didino padidėjusi specializacija. Vis dėlto mažėjanti eksporto diversifikacija pagal rinkas ir didėjanti eksporto priklausomybė nuo ekonominės padėties Rusijoje kelia nerimo. Kitų Baltijos valstybių eksporto diversifikacija pagal prekes yra kiek mažesnė nei Lietuvos eksporto, tačiau didesnė nei vidutiniškai ES.

D pav. HHI kaita 2000–2011 m. (apskaičiuota eksportą išskaidant pagal valstybes)

Šaltiniai: „Comtrade“ (JT) ir Lietuvos banko skaičiavimai.

¹ Siekiant išryškinti skirtumą tarp valstybių, skaičiuojamas modifikuotas HHI. Klasikinė indekso apskaičiavimo formulė yra $HHI = \sum_{i=1}^n \left(\frac{x_{it}}{x_t}\right)^2$.